

Fondo Nr. 3

Bylos Nr. 93

JURGIS PABRĖŽA GARSUS XIX A. ŽEMAITIJOS
LIAUDIES GYDYTOJAS

(Docento Edvardo Kanopkos pranešimas, skaitytas 1971 m. sausio 15 d. gamtininko,
pranciškonų vienuolio Jurgio Ambrozijaus Pabrėžos 200-ųjų gimimo metinių
mokslinėje konferencijoje, vykusioje Kretingos vidurinės mokyklos aktų salėje)

Pradėta: 1971 m. sausio 15 d.

Baigta: 1971 m. sausio 15 d.

Iš viso byloje numeruota 16 (šešiolika) lapų.

Bylą sutvarkė istorijos skyriaus vedėjas Julius Kanarskas.

2006-08-10

Jurgis PABRŽA garsus XIX a. Žemaitijos
liaudies gydytojas ^{x)}

Doc. Edwardas Kanopka.

J. PABRŽA nuo mažens matė ponų-dvarininkų išnaudojamos liaudies vargus, skurdą ir nykią jų dalį. Tuo metu baudžiauninkas jų neturėjo jokių teisių. Dėl blogų materialinių sąlygų, nelaimės-ligos atveju jis negalėjo pasinaudoti paprasčiausia medicinos pagalba. Perankstyva pažįstamų baudžiauninkų mirtis labai veikė jaunąjį Jurgį ir paskatino jį studijuoti tais laikais pagarsėjusioje Vilniaus Akademijoje (dabartiniame V. Kapsuko vardo u-tė) gamtos mokslus ir mediciną.

Čia jis 1791-1794 m. lankydamas garsių profesorių paskaitas įgyjo teorinių žinių ir kelių praktinių įgūdžių. Nors PABRŽAI ir nepavyko baigti studijų, (PABRŽAI studijas baigti sutrukdė T. Kosčiukos suorganizuotas Lenkijoje ir Lietuvoje sukilimas), tačiau akademijoje įgytos žinios, grįžęs į Žemaitiją, teikė galimybių toliau savarankiškai studijuoti medicinos ir gamtos mokslus.

Į J. PABRŽĄ liaudis kreipėsi patarimų-pagalbos. Tačiau vis teorinių ir naudingų patarimų buvo per maža. Liaudžiai reikėjo konkrečios pagalbos, ypač ligos atvejais. Tais laikais vaistinių Lietuvoje buvo reta. Baudžiauninkai negalėjo jų pasiekti. Vaistai buvo brangūs, dažniausiai iš kitų kraštų atvežami kvapūs iš Indijos, Kinijos, chemikalai iš Vokietijos, baudžiauninko neišperkami, nes jis niekad pinigų neturėjo.

Tuo metu egzistavusi liaudies medicina perpinta burtais, prietarais, užkerėjimais, vėlnių varimas iš ligonio, liaudies jau nebepatenkino.

x) Paskaita skaityta doc. E. Kanopkos 1971-1975 gamtininko Jurgio Pabrėžos 200 gimimo metinių mokslinėje konferencijoje Kretingos vidurinės mokyklos aktyviame salėje.

Čia pateikiami kaikurių augalų pavadinimai PABRŽŲS

žemaičių kalba rašytas

Eziepronelis	- Thymus serpyllum	- paprastasis čiobrelis
Sraka-kat-niety	- Mentha cataria	- ?
Nakriszas	- Onagra	- nakriša
Metily	- Artemisia absintium	- Kartusis ketrs ^b , pelynas ^a
Dyliwa medis	- Artemisia abrotarum	- diemedis
Raudodiely	- Origanum vulgare	- rauduonelis
Sriavažolė	- Sanguisorba Officinalis	- sravanosė
Szyrds žolė;	- Erythraea centaureum	- širdažolė
Luksza	-	- puriena
Kosol-rožy aptiekym	- Althaea officinalis	- pilarožė
Szwytolis kmytinis	- Chelidonium majus	- ugniažolė
Goday	- Rumex	- rugtis
ŽoltyLunks	- Daphnomezereum	- žalčialunks
Czemericz-žemeričia-	Helleborus	- čėras
čėras		
Skypsta	- Rhamnus p ^h angula	- šalteknis

Ir taip PABRŽŲS išvardina žemaičių kalba vadinamais 222 augalus kuriuos jis naudojo gydymo reikalam. Gydymui vartojamos vaistažolės skirtinguose vietose buvo vadinamos kitais vardais ir dažnai neteisingai panaudojamos. Dėlto būdavo nelaimingų atsitikimų

J. PABRŽŲS matydamas dvarponių užguitą, skurde gyvenančią liudį, ryžtėsi jai padėti, tačiau įsitikino, kad nepažįsta Lietuvos vaistingųjų augalų. Su dideliu užsidegimu jis ėmėsi studijuoti botanikos mokslą, pavyzdžiui Juridzilos veikalus "Augalų aprašymai Lietuvos Kunigaikštijos provincijoje".

Dirbdamas su žemaitišku užsispyrimu J. PABRŽA ne tik įsisavino botanikos teorines žinias, bet ir praktiškai išmoko apibūdinti, atpažinti augalus. PABRŽA surinko ir aprašė Žemaitijos vaistingųjų augalų herbarą (kurio sunykusi dalis buvo Respublikinėje Bibliotekoje). Iš herbaro, ir rodydamas gyvus augalus, PABRŽA mokė baudžiauninkus vaistinguosius augalus pažinti ir aiškino kurių susirgimų atvejais juos tenka naudoti. Savarankiškai bestudijuodamas gamtą J. PABRŽA įgija tiek teorinių ir praktinių žinių, kad jomis besivadovaudamas paruošė žemaitijoje tuomet randamų augalų sąrašą.

Turėdamas tvirtą botanikos žinių pagrindą, J. PABRŽA skaitė daug farmakognostinių, medicininių veikalų ir ne tik patardavo, bet ir gydė žmones. ^{besivadovaudamas} Veliau, Krokuvos universiteto daktaro Simono Sirenėjaus darbais besivadovaudamas, paruošė veikalą "Kaikurių augalų gydantieji savumai, tų augalų panaudojimo būdai įvairių ligų atvejais išryškinti kunigo Jurgio PABRŽOS Kartenos altaristo iš Simono Sirenėjaus, Krokuvos Akademijos Daktaro veikalų 1814 metais Kartenoje".

Kiek jautrus liaudies reikalams buvo J. PABRŽA, mdo jo pasisakymai įžangoje:

"Priimk malonus skaitytojai šį trumpą mano darbą, kuriame rasi paprasčiausius būdus, kaip reikia galbėti neturtinguosius įvairių ligų atvejais paprastomis priemonėmis - beveik visiems pažįstamomis vaistažolėmis" /1, p2, /

Čia tenka pažymėti, kad J. PABRŽA buvo nepaprastai kuklus, tas "trumpas darbas" atėmė 246 smulkiai ranka rašytų puslapių, jame aprašyti 234 augalai /formatas 19x26 cm/.

Veikale autorius aprašo Lietuvoje gausiai augančias ir vaistinėje lengvai gaunamas vaistažoles, vaistingosios žaliavos savumus. Apie savo darbą taip pasisako:

"Visus sudėtingus ar komplikuotus S.Širmėjaus veikale straipsnius /pavieniai preparatai ar dėl daugybės ingredientų preparatai/ apleidau, nes tai yra persunku liaudžiai pasigaminti".
/ 1-p2/

Veikalo pradžioje pateikiamas vaistingųjų augalų sąrašas lotynų, lenkų ir žemaičių kalbomis abėcėlės tvarka. Tuo metu mokslinės botanikos terminologijos lietuvių kalba nebuvo. Dėl to PABRĖŽ nelengva buvo sudaryti vaistingųjų augalų, augalinės žaliavos žemaitiškus pavadinimus. Kai kuriems augalams bei jų žaliavoms, autorius turbūt pats vardus yra davęs.

Toliau pateiktas abėcėlės tvarka ligų sąrašas, autoriaus vadinamas "Rejestru". Jame išvardinta daugiau kaip 900 susirgimų, negalavimų, kosmetinių trūkumų, nurodoma, kurias žoles tenka naudoti išvardintų susirgimų ar negalavimų atvejais.

Rašydamas apie kiekvieną augalą, autorius nurodo, kuriais savumais pasižymi kiekviena vaistažolė, kurias ligas galima ją gydyti. Čia pat autorius duoda receptus, recepto-vaisto pasigaminimo iš aprašomos vaistažolės ar jos dalies būdus. Nurodoma, kaip ruošiami vaistai specifinei ligai. Kartais tiksliai nurodoma, kokių vaistažolių tenka paimti /atsverti/, ruošiant iš jų vaistus.

Veikalo žinios sistemingai išdėstytos, populiariai kiekvienam suprantama forma pvz., "Mak ogrodny - Papavera sativum - Aguona - aguona daržo".

Daržo aguona yra trejopas: balta, raudona ir pilka. Pilkoji aguona skiriasi žiedais ir sėklomis, bet visos aguonos turi vieną prigimtį, 4 - to laipsnio aušinančiomis ir užmigdančiomis savybėmis. Jos naudingos melancholikams.

Veikale autorius aprašo Lietuvoje gausiai augančias ir vaistinėje lengvai gaunamas vaistažoles, vaistingosios žaliavos savumus. Apie savo darbą taip pasisako:

"Visus sudėtingus ar komplikuotus S.Širmėjaus veikale straipsnius /pavieniai preparatai ar dėl daugybės ingredientų preparatai/ apleidau, nes tai yra persunku liaudžiai pasigaminti".
/ 1-p2/

Veikalo pradžioje pateikiamas vaistingųjų augalų sąrašas lotynų, lenkų ir žemaičių kalbomis abėcėlės tvarka. Tuo metu mokslinės botanikos terminologijos lietuvių kalba nebuvo. Dėl to PABRĖŽ nelengva buvo sudaryti vaistingųjų augalų, augalinės žaliavos žemaitiškus pavadinimus. Kai kuriems augalams bei jų žaliavoms, autorius turbūt pats vardus yra davęs.

Toliau pateiktas abėcėlės tvarka ligų sąrašas, autoriaus vadinamas "Rejestru". Jame išvardinta daugiau kaip 900 susirgimų, negalavimų, kosmetinių trūkumų, nurodoma, kurias žoles tenka naudoti išvardintų susirgimų ar negalavimų atvejais.

Rašydamas apie kiekvieną augalą, autorius nurodo, kuriais savumais pasižymi kiekviena vaistažolė, kurias ligas galima ją gydyti. Čia pat autorius duoda receptus, recepto-vaisto pasigaminimo iš aprašomos vaistažolės ar jos dalies būdus. Nurodoma, kaip ruošiami vaistai specifinei ligai. Kartais tiksliai nurodoma, kio vaistažolių tenka paimti /atsverti/, ruošiant iš jų vaistus.

Veikalo žinios sistemingai išdėstytos, populiariai kiekvienam suprantama forma pvz., "Mak ogrodny - Papavera sativum - Aguona - aguona daržo".

Daržo aguona yra trejopas: balta, raudona ir pilka. Pilkoji aguona skiriasi žiedais ir sėklomis, bet visos aguonos turi vieną prigimtį, 4 - to laipsnio aušinančiomis ir užmigdančiomis savybėmis. Jos naudingos melancholikams.

GALIA IR IŠVADOS

Nr.1. Visoms aguonoms būdinga savybė yra ta, kad jos sukelia miegą. Dėl to Dioskoridas rašė: Galvutės su sėklomis sutrintos ir vandenyje virintos vartojamos kaip gėrimas, sukeliantis miegą. Virinti su galvutėmis lapai taip pat sukelia miegą. Tuo galvučių vandeniu reikia plauti rankas iki alkūnių ir kojas iki kelių. Vais-tas vartojamas, pakilus temperatūrai.

Nr.2. Kai naktį nemiega vaikai, duoti baltos aguonos pieną geriau per pusę atskiestą su pienu, su košele ar su uogiene duoti nuovirų. Taip pat tinka vandenyje virintos aguonų galvutės su sėklo-mis. Tada sumirkoma skarelė ir dedama vaikams prie galvos miegui.

Nr.3. Užėjus pragaro rožės karščiavimo priepuoliams, ištrintų šviežių galvučių^{tės} su sėklomis sutrintos^{amos} su miežių salyklu daromi pleistrai, kurie ištraukia karštį. Taip pat vartojami ir lapai. Karščio priepuolio atvejais žalios galvutės sutrinamos su sėklomis, sumaišomos su avižų miltais, iš jų padarytas piliules. Aušinimui, priešingai reikia ištirpinti aguonas piene arba vandenyje, kuriame buvo virinamos aguonų galvutės ir gaminti pleistrą.

Nr.4. Švieži lapai padeda galvos skausmų atvejais.

Nr.5. Aguonų sėklos yra vaistas nuo raupsuotumo.

Nr.6. Gydo sausą kosulį, plaurimą ir die lius šonuose, duo-dami gerti aguonų pieną su figos medžio vaistais, saldžiais migdo-lais, saldišaknies šaknų nuoviromis /tirpalas/.

Spiudant kraujais, pridedama tragakanto arba gumiarabiko klizai.

Aguonos. Painti kiek reikia žalių aguonos galvučių jas sutrin-ti arba naujoje melžtuvėje sutraiškinti, paskui išvirtas vandenyje vėl rūpestingai ištrinti, kiek reikia pridėti medaus ir vėl su li-kusiu vandeniu arba su kraujais virti, kol visas vanduo išgaruoja

ir liekanos sutirštėja kaip medus. Toks vaistas laikomas. Jis gydo sausą kosulį, malšina krūtineje ir šonuose kosulio sukeltus skausmus, gydo dusulį /geltligę/. Naudingas yra gydant žarnų žaizdas.

Kaip matome J. PABRĖŽA ne tik nusakė vaistų veikimą, bet ir nurodo vaistų gamybos technologiją.

Paprastas aguoninis sirupas

Reikia paimti 5 lotus žalių galvučių aguonų/čia tinka tiek baltos, tiek raudonos/ ir lietaus vandens pusę gerčiau / 2 l./ Viską virinti, kol lieka trys kvartos^{x)}. Perkošus įdėti balto cukraus, be to, susuktų gabalų pavidalu kiekvieno po 12 lotų. Viską virti kol sutirštėja. Šis vaistas malšina sunkų, sausą, aštrų kosulį, sukelia miegą ir ^aspanus melancholikams, taip pat ir cholerikams.

Aguoninis medus pagal G a l e n ą

Galenas imdavo 20 baltų aguonų galvutes^{cy}, nežalių^u ir nepernokusių^u, 1,5 kvartos lietaus arba šulnio vandens ir mirkė jas 24 valandas. Po to virino, kol likdavo trečdalis. Perkošęs ir stipriai išspaudęs, pridėdavo tris svarus medaus /skanaus/ ir vėl virdavo, kol sutirštėdavo, arba kol visą drėgmę išvirdavo. Vaistas naudojamas daugelio ligų atvejais, jeigu liga sukeldavo miegą.

K o n k i a . Dažnai naudojant aguonas, galva pasidaro sunki, atsiranda galvos skausmai. Išgėrus aguonos sulčių arba opiumo iš karto iki pusės loto^{x)}, sukeliamas toks gilus ir sunkus miegas, kad gali ištikti mirtis, nustelbiama ir trumpinama atmintis, atsiranda galvos kretėjimas. Nustelbiamas kai kurių organų funkcionavimas.

x) Kvarta = 3 stiklinės, lotas = 14,4 gramo.

Pastaba. Juodosios aguonos situose mūsų šaltuose kraštuose nėra tokios konksmingos dėl to pasniko metu dažnai vartojant nenkenkia.

Jei įgėlė bitė naskinęs aguoną, ją ištekėjusiomis sultimis patepk įgeltą vietą, skausmas tuojau pranyks ir nesutins.

J. PABRŽA savo veikale ne tik apibendrina tų laikų žinias, bet ir įneša naujovių. Pratarinėje jis pažymi, jog Sircenėjaus veikale augalų aprašymai yra pasenę ir, kad nesusidarytų sunkumų, apibūdinant augalus, autorius vartoja augalams sugrupuoti naują Linėjaus sistemą.

J. PABRŽA gerai žinojo daugelį mokslų. Tų laikų medicinos žinios jo netenkinio. Studijuodamas teoriją ir praktiškai stebėdamas gydomus ligonius, jis pastebėjo, kad tuo metu vartojamos vaistų dozės dažnai būna per didelės. Jis rašo: /1-lpsl./ "Turia perspėti, kad kaikurios vaistų dozės, išrašytos iš S. Sircenėjaus veikalo, yra per didelės". J. PABRŽA įveda skirtingas dozes ir nurodo, kad veikale nurodytos dozės tinka nuo 20 iki 50 m. amžiaus asmenims. Jaunesniems ir vyresniems asmenims, proporcingai jų amžiui, dozės turi būti mažinamos.

Kitoje vietoje J. PABRŽA, kaip patyręs liaudies gydytojas pataria ligonius gydyti atsargiai ir rūpestingai. Pavyzdžiui, jis rašo: "Kadangi ta pati liga turi daugelį savumų, kaip karščiavimą, prakaitavimą sukeliantį, skatinantį puvimą, nervinį susilpinimą. Reikia ligos savumus tinkamai iširti, toliau, stebėti, ar gali padėti ta at kita vaistažolė naikinti ligos savumus, ir tik tuomet pradėti gydyti /autoriaus/ nurodytu augalu". /

J. PABRŽA, rinkdamas augalus, ruošdamas iš jų vaistus, pastebėjo, kad ne visada vaistažolės yra vienodai veiklios. Jis rašo:

"Dėl to reikia visų pirma žinoti augalo veikimo galią ir tik tuomet pagaminto / iš tų vaistažolių/ vaisto tinkamoms ^{dozės} duoti ligoniams". / /

J.PABRŽA nesiūlo jo darbe laikyti pagrindu gydant visas ligas, bet ragina įsigilinti ir į kitų autorių medicininius veikalus ir naudotis kuo plačiausiomis žiniomis, gydant ligonius. Štai kaip J.PABRŽA rašo:

"Iš to trumpo aprašymo gali suprasti, kad norint ką padariai gydyti, neužtenka turėti ligą veikiantį augalą; dar reikia skaityti ir kitus medicinos veikalus, aprašančius ligų savumus, priežastis, simptomus, ligonio amžių, vaistų dozavimą, atsižvelgiant į kiekvieno paciento amžių.

Visa tai turėdamas, rūpestingai apgalvojęs galėsi pasirinkti nebrangias namines priemones ir ligonius gelbėti.

To linkiu Tau iš širdies / 1-2 psl./

J.PABRŽA nesitenkina vienu parašytu veikalu. Būdamas nepaprasto darbštumo, jis daug skaito, studijuoja medicininės srities veikalus, daro jų išrašus, perrašo kai kurių autorių ištisus veikalus, norėdamas sukaupti visus tų laikų vartojamus gydymo būdus, ir savo darbus skiria skurstančiai liaudžiai. Vieno veikalo tituluojamame lape rašo:

"Skiriu savo darbą patogumui ir sveikatai gelbėti tų, kurie artį neturi vaistinės bei galimybių pasitarti su gydytojais ir ne tik gyvenant skurst, bet ir per anksti mirti turi"/

/

Bestudijuodamas medicininius veikalus, J.PABRŽA žanda daugelį jam nežinomų terminų, žodžių, kuriuos susirašo abėcėlės tvarka, juos iššifruoja ir duoda platų paaiškinimą. Taip atsirado

J.PABRŽOS paruoštas farmakognostinių, farmaceutinių, medicininių terminų žodynas / 6 - psl.16/.

Pvz., Semen Santi, Santonici, Officinis semen lumbricorum - kai kurie vadina citvaro sėklomis, bet klysta. Geriau vadinti Pulchsius, nes tai yra sėklos, atvežamos iš tolimų kraštų.

Flos vitri - stiklo putos.

Sarcocola - plikių sultys. Kas šį produktą ilgai naudoja, nuplinka. Dėl to ir vardą tokį gavo. Tai yra Persijos medžio sakai. Didesnio veikimo yra geltoni, mažesnio - balti, kuo kartesni, tuo geresni.

Scatula - gydytojo dėžutė, kurioje laikomi gydytojo instrumentai.

Sulfur, Sulfubar - sierra. Ji yra dviejų rūšių, natūrali ir dirbtinė. Kol ugnies negauna, vadinama gyvąja, nevalyta, nedeginta į gabalėlius nesulydyta. Lot Sulfur Vivum. Dirbtinė sierra buvo kaitinta ugnimi, tai atliekama įvairiais būdais.

Yra nekokia sieros rūšis, su ja parchus gydo. Iš sieros ir geležies drožlių /lukštų/ ją daro; lengvai paviršių padengia "Sulfur caballinum geltona sierra - Sulfur lateum, Virgineum officinis citrinum. Ši / sierra/ būna natūrali ir dirbtinė ir yra visų įvairiausia; dėl to ją Virgineum vadina.

J.PABRŽA visą laiką sakė naujai leidžiamas medicininius veikalus, darė jų išrašus, ypač nagrinėjo receptus, į kurių sudėtį įeidavo chemikalai, įgavę teisių to meto medicinoje. Atrodo, kad J.PABRŽA yra plačiai vartojęs sierą niežams gydyti, blakėms naikinti, salietrą karščiavimo atvejais ir kitas.

J.PABRŽOS rankraščių įrašuose randami receptai su minėtais ir kitais chemikalais.

J.PABRŽA ragino vaistus pačiam pasigaminti. Jis rašo: "Vais-
tai gori yra iš vaistinės gauti, bet dar geresni namie pasigaminti"
/ 3 psl. 46l/.

Savo skleistai minčiai pagrįsti J.PABRŽA paruošia veikalėlį
ir pavadina jį "Naminė vaistinė" /3-346 psl./, kurioje randama
rininys vaistų, dažniausiai paprastų, kurioms žaliava gali būti
laikoma namuose arba vaistinėje, krautuvoje gaunama ir iš jų vais-
tai naminiu būdu ruošiami.

Tame veikale nurodomos dažniau pasitaikančios ligos ir būdai
jos gydyti bei vaistų receptai.

J.PABRŽA išvertė materialisto Danieliaus Branto iš Vroclavo
stambų veikalą "Trumpa medikamentų specifikacija, tinkamomis infor-
macijomis apribuota, kur su pasisekimu gali būti naudojama ne tik
kasdien sveikatai palaikyti, bet ir kasdieniniame gyvenime"
/Brantas spaudai paruošė 1781 m./ (2)

Tame veikale išvadinamos ligos ir nurodoma, kokie vaistai ir
kaip juos tenka naudoti ligos atvejais. Šis veikalas maždaug atitin-
ka farmakologijos vadovėlį.

Pagal Kristupo Kliuko veikalą, išleistą 1728 m. J.PABRŽA
paruošė darbą kiekvienam patarti, kaip sveikatą pataisyti. Skirta
medicinos reikalams./3/.

Veikale pateikiami augalų, daržuose auginamų ir laisvai
gantoje augančių aprašymai.

Tekstas iliustruotas J.Pabržos padarytais augalų brėžiniais.
Veikalų pabaigoje pateikiama žinių, kada rinkti vaistažolės, kaip
džiovinti ir išdžiovintas laikyti. Taip pat nurodoma, kaip reikia
gaminti tinktūras, esencijas, spiritus, ekstraktus, pleistrus, ka-
taplazmas, aliejus, linimentus, vonias paruošti, degtinę destiliuoti

Kalbėdamas savo veikaluose apie vaistus, J.PABRŽA teikia vaistams didelę pagarbą, kad juos rašo iš didžiosios raidės ir taip įtikinančiai juos apibūdina istorinius pagrindus, kad sunku yra patikėti, kad vartodamas nurodytą vaistą nepasveiksias.

Kaip J.PABRŽA rašė, matome iš pateikto pavyzdžio:

Pvz. aprašydamas vaistą, kuris ilgai išlaiko sveiką žmogų, apie gydymąsi juo ir paslapties išgaviną garbiamo Europoje gydytojo. Šio vaisto Veikimas ir kaip gydytojas šį sekretą įgijo trumpai pažymėsim rašo J.PABRŽA /12-195-200 psl./ Štai gydytojo žodžiai:

"Būdamas jūros laivyno kareiviu, išlipau į krantą Brbarijoje žiemoti. Ūia laimei paskyrė man būtų pas vieną seną 130 metų amžiaus žmogų, kuris buvo tiek sveikas, jog atrodė šio šimtmečio, ne daugiau 40 metų. Nustebintas, kaip jis tai gražiai užsilaikė, atsakė, kad turis šinių vieno vaisto gamybai ir tuo vaistu gydas ligonius nuo sunkiausių ligų. Kai laikas buvo man toliau keliauti šeimaininkas pasakė:

- Sūnai, mano didelės draugystės įrodymui pasakysiu tau sudėties ir gamybos paslaptį vaisto, taip vertingo žmones gydanti, jų gyvybę gelbstinti.

Aš tuo metu turėjau 55 metus, gyvenau palaidai ir dėl to suardžiau savo sveikatą. Naudodamas tą vaistą, pasigydžiau ir tapau sveikas. Paskelbdamas šio vaisto paslaptį, turiu 120 metų ir jokiais negalavimais nesiskundžiau". - nuotrauka Nr.2

Toliau pateikiamas receptas, kurio vaistų sudėtį ir jo veikimą J.PABRŽA aprobavo: nuotrauka Nr.3,2

Rp. 8^m lotų genciono šaknų supiaustyti tokiais gabalėliais, kaip piaustomi agurkai į salotas. Piaustydami kiek galima ploniau ir smulkiau. 1/2 loto mėlyno irisio šaknų supiaustyti tuo pačiu bū-

du ir jas supilti į pusę gerčiaus Majeso balto gero vyno.

Šaknis glazuruotame ar akmeniniame inde užpilti vynu ir gerai užvirinti, kad neišbėgtų ir laikyti 24 val., dažnai suplakant. Po to perkošti į glazūruotą indą per ploną tankią skarą, į filtratą įpilti 8 lotus puplaiškio žolės sulčių, 2 lotus paprastoje godo sulčių, 2,5 loto karčioje šventdagio sulčių bei 12,5 lotų ir ant žarijų virti, kol 2 kartus pakils į viršų. Putas nurinkti, perkošti ir toliau virinti, kol pasidarys sirupas.

Panaudojimo būdas: kas rytą paimti vieną pilną šaukštą, kuriame turi tilpti 2 lotai šio vaisto, ir 2-3 valandas nevalgyti ir negerti. Vaistą vartoti kol preina negalavimai. /12-195-200 psl./

Autorius originaliai pradeda aprašinėti atskirus vaistų skyrius, pvz.: pradėdamas aprašyti apetitą sužadinančius vaistus, įdedant tokią patarlą:

"Apetito neturi tie, kurie ilgai miega. Dažnai čerka gurgėnoja, nuo darbo bėga". /3-psl. 343/.

Toliau seka vaistų aprašymas. Kitoje vietoje autorius vėl įdomią pamokančią patarlę įterpia:

Vaistai ir valgiai vienodai vertingi, bet per daug panaudoti sveikatai kenksmingi". /3-343 psl./

J. PABRŽOS rankraščiuose randame ir bendro pobūdžio straipsnelių, pvz. "Aplie sveikatą, kaip sveikam ilgai gyventi", kur nurodomi praktiški patarimai ir receptai. (12). Vienas tokių nurodymų yra kaip ilgai galima sveikatą užgrūdinti.

Paimk 2 lotus ir ketvertį Aloesu sakobini, ketvertį loto Žedair, tiek pat balto agariko, gencijono, Safrano žolės geriausios, gero rabarbaro ir devyndrėkio, kada visos dalys bus sugrūstos, supilk drauge su devindrėkiu į butelį ir užpilk kvortą neats-

kiestos degtinės, aprišt gerai sušlapintu pergamentu, kai jis išdžius, pradurk špilkute, kad bonkos nesusprogdintų. Palik per devynias dienas stovėti, rūpestingai plakti kas dien rytą ir vakarą. Dešimtą dieną pamažu nupilti į kitą butelį, kolei švariai išsilies kad su druzglėmis nemaišyti ir šią nupiltą esanviją gerai užkimšk. Likusias druzgles apipilk vėl puse kvortos degtinės tokios kaip pirmą kartą, kurią tokiu pat būdu per devynias dienas laikyti, plakti, o dešimtą dieną nupilti taip kaip pirmą kartą, jeigu būtų šiek tiek druzglas, tuomet į piltuvėlį įdėti filtruojamo popieriaus (labulos). Jeigu reikia kelis kartus filtruoti, tai piltuvėlyje reikia pridengti, kad negaruotų ir pagaliaus vieną esanciją su kita sumaišyti, gerai butelį užkimšti ir gerai paslėpti. Galima (iš pirmos dienos) pagaminus tuoj pat vartoti po 6-7 lašus, vartoti.

Nereikės nei kraują nuleisti, nei vaistų naudoti, nes šie vaistai gražina jėgas, atgaivina nykstančias jėgas, sujadina kraują, pašalina gyslų drebėjimą, sumažina reumatinis podagrinius skausmus., nelaidžia jiems didėti, valo skrandį nuo visų stambių ir gleivinių dalių, panaikina dieglius, gerina virškinimą, valo kraują ir geras yra vaistas prieš nuodus, be skausmų gydo drūgį, yra profilaktinė priemonė, be pavojaus išmeta dėmėtąją šiltinę.

Pridedamos dozės arba vartojamas kiekis:

Širdies negalavimo atvejais- valgomas šaukštas, virškinimą pagerinti- du šaukštus, padagros atveju ^{kai} skausmai didėja tris kartus dienoje. Dieglių ir vidurių skausmų atvejais- du šaukštus. Kad suteikti receptui ypatingą vertę, J. PABRŽA pateikia ir istorijos dalį to recepto. Štai jis: ^{tas receptas buvo raštas} daktaro Ernesto poplieriuose, Švedijoje, kuris numirė turėdamas 104 metus.

Šis sekretas(receptas) jo šeimos buvo vartojamas. Jo tėvas gyveno 112 metų, senelis-130 metų. Vartojo nuo keturių iki 8 lašų ryte ir vakare. Šis eleksyras ne sunku pagaminti ir nebrangus. Toliau J.PABRŽA rašo: Vaistas išbandytas prieš įvairias, beveik vos ne prieš visas ligas.

J.PABRŽOS medicinos sritį nagrinėjančių raštų dalys surinkti į rankraščių knygą "Spindulėlis" /Promyczek / yra jau vėlesniojo autoriaus anėliaus rašiniai, kada jis buvo plačiai įsitraukęs į gydomąjį darbą. Tai liūdija įrašytų receptų raidžių didumas, jų neryškumas, nes jos buvo braižytos mažiau paklusnia ranka.

Žemaitijoje J.PABRŽA garsėjo kaip geras, visiems prieinamas liaudies gydytojas.

J.PABRŽA buvo ne tik praktikas, bet ir teoretikas. Jis savo veikaluose, aprašydamas ligas, jų gydymo būdus ar žmogaus anatominę, teikė žemaičių liaudies sukurtus medicininius terminus.

PABRŽA, rašydamas savo veikalus, labai sielojosi, kad nėra žemaičių kalba gramatikos. "Is skundžiasi: " iki šiol dar neturime savo žemaičių kalbos gramatikos, gal yra kokia svetimšalio parašyta". Neturėdamas gramatikos, PABRŽA žodžius rašė taip kaip jie buvo tariami žemaičių kasdieninėje kalboje ir, pateikia kankurias žemaičių kalbos ortografines žinias /14-6 psl./.

14-3 psl/. J.PABRŽA rašo: Žemaičiai jau turi pavadinimų gimtąja kalba", gal atsiras norinčių išleisti /atspausdinti/ medicininių veikalėlių, nors ir apimtyje tokių ligų, kurių netu reikalinga greita pagalba".

Keistas dalykas-žemė toji turi tiek daug gimnazių, pakankamai gabių mokslui, o daktarų ir magistrų neturi beveik nei vieno.

/Išimtį sudaro regentas Paškevičius, ruošiantis žemaičių kalba žodyną/".

Peržvelgus J.PABRŽOS rankraščius, tenka pažymėti, kad jis buvo gilus XVIII-XIX a. medikas, kruopščiai kaupiantis to meto medicininės žinias. Giliai jas įsisavindamas, plačiai jas teikė medicinos praktikoje, gydant žemaitijos liaudį.

Nenuostabu, kad praėjus 120 metų nuo J.PABRŽOS mirties, žemaičiai giliai gerbia tą didelį žemaitijos mokslo vyrą - kada tik ganta iš po žiemos pabunda, jo kapą puošia puokštės gėlių ir žolynų, kuriais J.PABRŽA gyvas būdamas gydė žemaitijos liaudį.

Nors J. Pabrėža daug rašė medicinos klausimais, tačiau jo veiklas, teikiantis jam nuopelnų, kaip gamtininkas labai nusipelnęs už Žemaitijos augalų aprašymą. /17/

J. Pabrėža, remdamasis K. Linėjaus sistema, pirmas aprašė Žemaitijos augmeniją žemaičių kalba. Šis veiklas išgarsino J. Pabrėžą kaip Žemaitijos floristą.

J. Pabrėža mokėjo lotynų, graikų, lenkų, lietuvių, rusų, vokiečių, baltarusių kalbas ir jomis naudojasi. Užsirašinėjo visa tai, kas jį domino, ir dėl to jo raštai liečia daugelį mokslo ir gyvenimo sričių.

J. Pabrėža, matydamas pilką liaudies gyvenimą, nori jai padėti. Jis studijuoja technologinius mokslus, renka žinias apie dažus, jų sudėtį ir gamybą, apie baldų, daiktų dažymą ir moko liaudį pigiais dažais apyvokos daiktus dažyti, piešti ar net tapyti. Domisi menu ir nagrinėja jo reikšmę žmogui.

Išlikę rankraščiai liudija, kad J. Pabrėža buvo didelis to meto mokslo žmogus, nagrinėjantis botaniką – farmakognoziją, mediciną, technologiją, žemaičių kalbos mokslo sritį, o sukauptos juose žinios yra ir šiandien kai kuriais požiūriais vertingos botanikams, farmacininkams, medikams, kalbininkams, technologams.

Tenka pažymėti, kad J. Pabrėža lenkų kalba rašė daugumą savo veikalų, tačiau gerai jos nemokėjo. Klaidų pasitaiko ne tik tekste, bet ir tituliname lape /11/. Jis buvo gerbiamas kaip mokslininkas, kviečiamas į svečius, mogo vertingus priežodžius, reikšmingas patarles. Tenka manyti, kad vaistinininkų ir gydytojų buvo nemėgiamas, nes savo darbais ir patarimais mažino jų pelną.